

GÜNÜMÜZ ANGLO-AMERİKAN POPÜLER ROMAN VE GEZİ YAZILARINDA TÜRK İMGESİ

Dr. Kamil AYDIN*

20. yüzyıl Batı Edebiyatında Türklerle ilgili yansımalar, betimlemeler ve imgeler söz konusu olduğunda yazın türü olarak çoğunlukta gezi yazılarının yanı sıra, popüler roman kapsamında dedektif hikayeleri, polisiye romanlar ve bilim kurgular akla gelmektedir. 20. Yüzyılın değişik dönemlerinde yazılmış bu farklı yazın türlerinden rastgele seçilmiş kırkın üzerinde eserin analitik irdelenmesi sonucunda edinilen izlenim ışığında, Türkiye ve Türklerle ilgili tarihsel geçmişten ve bu geçmişe özgü yaratılan imgeler ve betimlemelerden tamamen bağımsız, özgün yansımalarından söz etmek olanaksızdır. Bir başka deyişle, Türklerin Batıyla ilk kontakt noktası kabul edilen Haçlı Seferleriyle gündeme gelen olumsuz betimlemeler ve kurgular İstanbul'un fethiyle başlayıp, Belgrad, Rodos, Budapeşte ve Kıbrıs zaferleriyle doruğa ulaşan süreçte ivme kazanmış ve günümüze kadar olduğu gibi veya birtakım nüanslarla aktarılmıştır. Bunların nasıl aktarıldığı konusunda Suriye asıllı İngiliz yazar ve araştırmacı Rana Kabbani'nin söyledikleri oldukça dikkat çekicidir: 'Başlangıçtaki bu imgeler taklit yoluyla daha sonraki yazar, araştırmacı ve gezginlere de ulaşmıştır.'¹ Biraz da hayal ürünü birtakım süslemeler katılarak asırlarca kuşaktan kuşağa aktarılan olumsuz betimlemeleri edebi bir kronolojiye bağlamak gerekirse, Lucian ile başlayan süreç Marana, Beckford, Byron ile devam eder ve günümüzde Greene ve Glazebrook aracılığıyla yaşatılır.

Öte yandan, 20. yüzyıl Türkiye bağlamında adı geçen bu yazın türlerine doğrudan konu olan veya dolaylı altyapı oluşturan birtakım politik, askeri, kültürel ve ekonomik faktörlerden de söz etmek gerekir. Bunların başında; Birinci Dünya Savaşı, Özellikle Çanakkale Muharebesi ve Anadolu'daki etnik çatışmalar, Cumhuriyet'in ilanını izleyen yenilikler, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşındaki tarafsızlığı, çok partili döneme geçiş, Marshal Yardımı, NATO'ya giriş ve Kore'ye asker gönderme gibi Batıyla başlatılan sıcak işkiler, askeri darbeler, Kıbrıs sorunu ve haşhaş ekimiyle ilgili yaşanan diplomatik kriz gelmektedir.

Bu yüzyıla ilgili yansımalarla özellikle tarihsel imgelerin benzer çağrışımlarla gezi yazılarında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Çünkü çoğu gezi yazısının en büyük özlemi; önceki kaynaklardan esinlenerek Ortadoğu ve Orient

* Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. İngiliz Dili ve Ed. Bl. Öğretim Üyesi

¹ Rana Kabbani, *Europe's Myths of the Orient* (London: Macmillan, 1986), s.114.

bağlamında Türkiye ve Türklerle ilgili ilginç erotik-egzotik olayları yeniden yaşamak ve mekanları görmektir. Özellikle R Macaulay'nin *The Towers of Trabizond* ve F. Glazebrook'un *A Journey to Kars* gezi yazılarında bu özlem açıkça dile getirilmekte, hatta Macaulay bu özlemine Türkiye'yi boydan boya tarihsel imgesine uygun bir şekilde deveyle gezmeye kalkışarak ifade etmektedir.² Popüler romanda ise böyle bir nostaljiden çok, yeni birtakım tarihsel, politik veya kültürel olaylardan esinlenerek kurgusal bazı senaryolar üretmek yoluyla önceki imgelere yeni boyutlar ve yeni çağrışımlar kazandırıldığı görülmektedir. Bir başka deyişle, bir yandan Batıda evrensel bir realite gibi benimsenmiş tarihsel Türk tiplerini (bu tiplerin zalim, acımasız, amansız, kötü, pis kokulu, isterik, fanatik, şehvet kurbanı gibi aşırı olumsuzluk yüklü tipleridir) aynen sunulur veya okuyucuya hatırlatılır, öte yandan benzer çağrışımlar dolaylı olarak yeni bir takım biçimlerde dile getirilir.

Türkiye ve Türklerle ilgili 20. yüzyıl Anglo-Amerikan edebi kaynaklarına bakıldığında, istisnalar dışında işlenen imgelerin genellikle birkaç belirgin gurupta toplandığı görülmektedir. Bunların başında dinsel motifli suikast girişimleri, askeri darbeler, uluslararası casusluk, esrar-eroin üretimi ve kaçakçılığı, etnik soykırım ve işkence, cinsel sapıklık ve sodomizasyon gelmektedir.

Navarin ve Kırım yenilgileriyle başlayan ve Birinci Dünya Savaşındaki konumuyla daha da belirginleşen, saygın bir tarihsel geçmişe sahip bir ulus için oldukça onur kırıcı olan 'The Sick Man of Europe' (Hasta Adam) imgesi 20. yüzyıl başlarında birçok İngiliz resmi kayıtlarında ve edebi kaynaklarında sıkça kullanılmaktadır. Bu dönemi konu alan eserlerin başında John Buchan'ın 1916 da yazdığı *Greenmantle* gelmektedir. Birinci Dünya Savaşındaki Türk -Alman işbirliğini karikatürize eden eserde, Türk halkı oldukça saf, güdümlenmeye eğilimli, özellikle yöresel dini liderlere körü körüne teslim olma zaafı sergileyen bir kitle olarak canlandırılmakta ve bu zaafından dolayı Almanlar tarafından doğu cephesindeki savaşa sokulmaktadır. Çünkü, Almanlar yörede çok etkin bir nüfuzu olan şeyhi veya dini lideri öldürüp, onun cübbesini bir Alman casusuna giydirek Türklere böyle bir cihad kararı aldırmuşlardır. Türkiye dışında Ortadoğunun çeşitli yerlerinde askeri veya istihbarat amaçlı görevlerde bulunan J. Buchan, savaş yıllarının ruhuna uygun olarak hem Almanları hem de Türkleri bir takım tiplerle aracılığıyla küçük düşürmektedir. Bu şekilde bir yandan Alman birliğine komuta eden askeri yetkiliyi manyak bir eşcinsel olarak betimlerken diğer yandan Türkleri kullanılmaya yatkın, saf bir ulus olarak canlandırmaktadır.³ Dinsel, yani İslami motifin ön plana çıktığı diğer bir eser de Dennis Wheatley'in *The Eunuch of Stamboul*'udur. Eser, kısaca Prens Ali isminde oldukça çirkin, zalim, itici eski bir halifenin kurduğu yasadışı bir yeraltı örgütünün Cumhuriyete karşı düzenledikleri darbe girişimi ve bu girişimin her zaman olduğu gibi bir İngiliz kahramanın

² Rose Macaulay, *The Towers of Trebizond* (London: Flamingo, 1990).

³ John Buchan, *Greenmantle* (London: Thomas Nelson and Sons, 1916).

yardımı ve ince dehasıyla ortaya çıkarılmasını konu alır. Eserde Türkler, bir taraftan Prens Ali ve ekibinin kişiliğinde 'sarmısak yiyen ' çirkin yaratıklar, diğer taraftan Diana isimindeki İngiliz kızın esir edilmesi sırasında bir takım yanlış İslami motifler de eklenerek isterik, şehvet düşkünü tipler olarak canlandırılmaktadırlar. Bu durum Prens Ali tarafından şöyle dile getirilir: 'Bilmenizde yarar görüyorum bayan Duncanon, Halife yatağına bir kadını çağırdığında dinsel bir tören gerekir. Yeniden halife olduğumda bu şerefi ilk senin tatmanı düşünüyorum'.⁴ Benzer çağrışımlar Prens Ali'nin işkenceci yönüyle ün yapmış en sadık adamı ve İstanbul İstihbarat bölge sorumlusu Hadım Kazım Hacı Bekir'e de gönderme yapılarak sunulmaktadır.

Gerek gezi yazıları ve gerekse popüler romanlar incelendiğinde, tarihsel sürece uygun olarak Türkleri betimleyen en belirgin imgelerin çoğunlukla vahşilik, gaddarlık, acımasızlık, zalimlik ekseninde odaklandığını görürüz. Bu imgeler *The Mask of Dimitrios*, *The Eunuch of Stamboul* gibi bir çok eserde tarihsel olaylara ve kahramanlara göndermeler şeklinde görüldüğü gibi 20. yüzyılda yaşanan bir takım siyasal, askeri ve ekonomik olaylar ve bu olaylarda etkin rol almış kişilerde yanlış kurgular içinde betimlenir. Örneğin, özellikle dinsel bir takım nedenlerden dolayı erkeklerce hor görülen ve ezilen kadınları Hristiyanlaştırarak özgürlüklerini yeniden sağlayabileceği umuduyla Karadeniz yöresine bir gezi düzenleyen R. Macaulay, eserinin bir yerinde şehrin tarihsel geçmişini vurgulayarak şöyle der: 'Bakınız(dedi) II. Mehmet Trabzon Hristiyanlarını nasıl kılıçtan geçirmiş ve esirleştirmiştir'.⁵

Zalimlik ve barbarlık bağlamında, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki Bağımsızlık mücadelesi sırasında Anadolu'daki yerel etnik çatışmalara göndermeler yapılarak, Türklerin azınlıklara yönelik soykırım ve etnik temizleme iddiaları dolaylı veya doğrudan dile getirilmektedir. Nancy Phelan *Welcome to the Wayfarer* isimli eserinde azınlıklara uygulanan soykırımı şöyle ifade etmektedir: 'Türkler iç düzeni sağlarken bütün kapılarını dış dünyaya kapattılar. Şok haberler alınıyordu. Yüzyıllardan beri Anadolu'da yaşayan Yunanlılar katledildi. Kürtler katledildi. Ermeniler katledildi'.⁶ Özellikle etnik temizlik ve soykırım iddialarının gündeme geldiği eserlerde dikkati çeken en önemli nokta; bu olaylarla bağlantılı olduğu teziyle Mustafa Kemal'e yönelik bir takım çirkin yakıştırmaların yapılmasıdır. Jan Morris O'nu Türk despotu olarak betimlerken Nancy Phelan daha ileri giderek kana susamış zalim bir canavar olarak sunar. Yine *The Eunuch of Stamboul* isimli eserinde Wheatley O'nun 'tescilli sarhoş, zalim, hiçkimseye saygı duymayan, yalancı, güvenilmeyen, hatta

⁴ Dennis Wheatley, *The Eunuch of Stamboul* (London: Arrow Books), s.308.

⁵ Macaulay, s.75.

⁶ Nancy Phelan, *Welcome to Wayfarer* (London: Macmillan, 1965), s.2.

çevresindekilerin bile korktuğu ve nefret ettiği biri⁷ olduğunu söyler. Yine bu sıradışı örnekten hareketle Wheatley tezini tüm Türk halkı için genelleştirerek şu sonuca ulaşır: 'Hristiyanları katletmek ihtirası her Türkün kanında vardır'.⁸ Bu olumsuz betimlemelerde dikkatleri çeken diğer bir önemli nokta da, bu tür söylemlerin genellikle yazar tarafından değil de eserde sürekli olumlu değer yüklü mazlum, masum, dürüst azınlık tiplerle sunulmasıdır (Buna örnek olarak Ermeni asıllı Suriyeli karakter Krikor'u verebiliriz).

Çoğunlukla 20. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış eserlerde sıkça görülen gaddarlık ve zalimlik bağlamındaki bir başka çağrışım da özellikle Türk askeri ve güvenlik güçlerine yönelik işkence motifidir. Daha da belirginleştirmek gerekirse, Türkiye'deki karakol ve cezaevlerinde özellikle siyasi suçlu veya mahkumlara yönelik işkencelere işaret edilmektedir. Bu motif ilerleyen yıllarda sinema bağlamında bir takım görsel efektlerden de yararlanılarak daha etkili bir şekilde kullanılmaktadır. *In the Light of the Day* isimli eserinde Eric Ambler baş kahraman aracılığıyla cezaevi koşullarını şöyle ifade eder: 'Gardiyan ellerine plastik eldivenler taktı ve akabinde parmaklarına petrol jeli sürerek rektumumu aradı'.⁹ Öte yandan İngiliz gezgin William Dalrymple *In Xanadus* isimli eserinde kuzeni Laura'ya Türk güvenlik kuvvetleri tarafından yapılan işkenceyi şöyle betimler: 'Kuzenim yani amcamın oğlu sosyalist olduğundan dolayı tutuklandı ve hala cezaevi günlerini anlatır. Ona göre hırsızlar siyasi mahkumları, güvenlik görevlileri ise hepsini öldüresiye döverlerdi'.¹⁰ Yine, Ankara'da bir polis karakolunda rüşvet olayına istemeden tanık olan *Diamonds Bid* isimli romanın kahramanına konuşmaması için işkence edilir. Frederick Prokosch *The Asiatics* isimli eserinde doğudaki bir cezaevine konuluşunu şöyle dile getirir: 'İlk üç gün geniş bir odada 28 kişi ile birlikte kaldık. Hepsi siyasi mahkumdu. Hepsinin banyoya ihtiyacı vardı. Biri tifo diğeri ise difteriye yakalanmıştı. Daha sonra öğrendim ki, odada bulunanların çoğu gerek hastalıklardan ve gerekse işkencelerden dolayı ölmüştü, ölüyordu veya ölecekti'.¹¹

Zalimlik, gaddarlık ve acımasızlık bağlamında vurgulanması gereken diğer önemli bir konu da, Türklerin zaman zaman başka uluslardan insanlarla da karşılaştırılmalarıdır. Böylece Türklerin yanısıra Alman ve Arap gibi diğer ulusların zalimliği de vurgulanır. Wheatley'in Araplarla Türkleri karşılaştırdığı sahnede Hadım Kazım Hacı Bekir isimli istihbarat şefi tarafından yabancı bir esir şöyle uyarılır: 'Otelin dışında bekliyor olacağım, eğer bana yalan söylediğini farkedersen şunu iyi bilmelisin ki, bir Vahabinin dinsiz birine gösterdiği

⁷ Wheatley, s.41

⁸ Wheatley, s.44

⁹ Eric Ambler, *The Light of the Day* (London: Heinemann, 1962), s.50.

¹⁰ William Dalrymple, *In Xanadu: A Quest* (London: Flamingo, 1990), s.78.

¹¹ Frederic Prokosch, *The Asiatics* (London: Robin Clark, 1991), s.56-7.

merhametten daha az acırım sana'.¹² Zalimlik söz konusu olduğunda, yine tarihsel bir çağrışımı olan diğer bir imge de tarihsel mekan ve kahramanlara bağlı olarak kullanılır. Örneğin, Sultanahmet Meydanı halka açık bir takım idam infazlarıyla anılırken yine bazı insanlar taşlar bağlı çuvallara konularak İstanbul boğazının derin sularına atılırlar.

Özellikle gezi yazılarında sıklıkla vurgulanan bir diğer motif de, erotik-egzotik bağlamda kullanılan seksüelitedir. İlk basımı 1828 olan *The Lustful Turk* gibi eserlerde önceki dönemlere özgü kaynaklardan esinlenerek erotik-egzotik bir takım imgelerden söz edilmektedir. Hatta bu imgeler bir çok gezi yazarının Türkiye'ye geliş amacını oluşturmuştur. Genel anlamda Ortadoğu, Yakındoğu veya Orient olarak betimlenen bölgeye özeldir Osmanlı coğrafyasına, özellikle İstanbul'a geziler düzenleyen İngiliz ve Fransız gezginlerinin erotik-egzotik nedenlerle bağlantılarını araştıran değerli arkadaşım J. Dixon araştırmasında vardığı sonucu şöyle ifade eder: Aslında egzotik, yabancıyı tanıma, görme, arama güdüsünün altında gizlenen asıl neden erotike duyulan özlemdir.¹³ Önceki yüzyıllarda harem, cariyeler, saray, köle pazarlarına özgü canlandırılan erotik imgeler 20. yüzyılda artık turistik ilgi merkezi yakıştırmasıyla hamam sefalarına veya sulukule gecelerine kaydırılmıştır.

Erotik bağlamda dikkatleri çeken bir diğer motif eşcinsellik veya sodomizasyondur. Bazı yazarlar buna neden olarak dinsel tabuları gösterirken bazıları da Türkiye'deki erkek ve kadınların farklı fiziksel yapılarını öne sürmektedir. Prokosch bu konuyu Yunanlı bir karakter aracılığıyla şöyle dile getirir: 'Müslümanlar genelevlerden hoşlanmazlar çünkü onlara göre ahlak dışıdır ve onlar Beyrut'un pis bir Batı şehri olduğunu düşünürler; Müslümanların bu kadar faziletli olduğunu bilmiyordum' dedi Popondopulous hafif gülümseyerek. 'Faziletli değiller, yalnızca zevkleri farklıdır o kadar'.¹⁴ Aynı bağlamda, Ermeni Krikor nedeni şöyle açıklamaya çalışır; 'Türk erkekleri çok güzel ve çekici bir fiziksel yapı arz ederken, kadınları da o denli çirkin ve itici durmaktadırlar. Bu yüzden erkekler arasında bu tür bir eğilim baş göstermiştir'.¹⁵

Türkiye'yi konu alan yapıtlarda ön plana çıkan ve son zamanlarda sıklıkla vurgulanan diğer bir imge, esrar-erooin üretimi, kaçakçılığı ve bunlarla ilintili tarihi eser kaçakçılığıdır. Örneğin, *A Stench of Poppies*'de Mustafa Algan isminde bir Türk tüm kaçakçılık trafiğini kendi halı dükkanından sevki ve idare ederken, *Trip Trap* isimli başka bir eserde ise, bu işlevi Barış Uz isminde İzmirli bir iş adamı üstlenmektedir. *Black Amber*'daki bayan Erim bu işi yapan Türk kadınlarının başında gelir. Bütün bu eserlerde asıl olay örgüsü olarak görülen esrar-erooin

¹² Wheatley, s.286.

¹³ John Spencer Dixon, *Representations of the East in English and French Travel Writing 1798-1882 with Particular Reference to Egypt* (Yayımlanmamış doktora tezi) (England: University of Warwick, 1991).

¹⁴ The Asiatics, s.4.

¹⁵ In Xanadu, s.71

sevkiyatı ya tarihi eserlerin içlerine yerleştirilerek deniz yoluyla İtalya üzerinden Avrupa'ya veya bazı hostesler kuryeliğinde normal uçak seferleriyle Uzakdoğu ve Amerika'ya yada Doğu ve Güneydoğuda bölge insanını kullanarak ilkel araçlarla komşu ülkelere yapılmaktadır.

Buraya kadar vurgulamaya çalıştığımız gezi yazıları ve popüler roman bağlamındaki Türk imgelerinin, 20. yüzyıl ikinci yarısında özellikle son çeyreğinde büyük bir atılım içerisinde olan görsel teknolojiyle ulusal ve uluslararası boyutlarda çok etkin bir işlev kazanan sinemada daha belirgin bir biçimde ele alındığını görmekteyiz. Özellikle tamamen Amerikan güdümünde olan sinema aracılığıyla ciltler dolusu kitaplarda ifade edilemeyen olgular veya yaratılmayan imgeler çok kısa görsel efektlerle bir anda çok geniş bir coğrafyaya aktarılabilir. Bunun en çarpıcı örnekleri *Midnight Express*, *Lawrance of Arabia*, *Pascali's Island*, *Passport to Terror* ve *Mediterranio* gibi sinema yapıtlarında görülmektedir.